

Ìtàn Àṣírí tí Ẹsẹ̀ Kẹ̀rìnlélógójì - Nọmbà Mẹ̀rìnlá-dín-lógún

Ègbé Keji—Apá Kẹfà

Jeff Pippenger

2026-07-20

Àwọn iwé Dáníẹ̀lì àti Ìfihàn n b́a ara wọn mu, èyí t́mọ̀ sí i pé nípa jíjẹ pọ̀ ni wọn fí pé.

“Nínú Ìfihàn, gbogbo àwọn iwé Bíbẹ̀lì ni wọn pàdé sí, tí wọn sì parí sí. Nihìn-in ni àfikún iwé Dáníẹ̀lì wà.” Acts of the Apostles, 585.

Àwọn ijọba inú àṣọ̀tẹ̀lẹ̀ Bíbẹ̀lì gbódò jẹ́ ohun tí akẹ̀kọ̀ọ̀ àṣọ̀tẹ̀lẹ̀ yóò fí ojú sí, nítorí ibẹ̀ ni a tí ṣàfihàn ìtàn ìṣẹ̀lẹ̀ ọ̀dẹ̀ tí àwọn ojọ̀ ikẹyìn ní pàtàkì.

“Ó sán jù lọ láti kọ̀ ẹ̀kọ̀, ní ìmọ̀lẹ̀ ọ̀rọ̀ Ọ̀lórún, àwọn idí tí ǹ ṣàkóso idide àti iṣubú àwọn ijọba. Kí àwọn ọ̀dọ̀kúnrin kẹ̀kọ̀ọ̀ àwọn àkọ̀sílẹ̀ wọ̀nyí, kí wọn sì rí i bí a tí so àlàáfíà-òwò tòótọ̀ àwọn orílẹ̀-èdè mọ̀ itẹ̀wọ̀gbà àwọn ilàna àtọ̀runwá. Kí ó kẹ̀kọ̀ọ̀ ìtàn àwọn ìgbésẹ̀ àtúnṣe nílá wọ̀nyí, kí ó sì rí i bí ó tí sáàbà máa ǹ jẹ́ pé àwọn ilàna wọ̀nyí, bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé a kẹ̀gàn wọn tí a sì kórííra wọn, tí a sì mú àwọn alátilẹ̀yìn wọn lọ sí inú túbú àti sí ibi orí igi ipàniyàn, tí sẹ̀gun nípasẹ̀ àwọn ẹ̀bọ̀ wọ̀nyí gan-an.” Education, 238.

Àwọn ìtàn mímọ̀, yálá wọn jẹ́ “àwọn ìṣípò àtúnṣe nílá,” tàbí “idide àti iṣubú àwọn ijọba;” àwọn ìtàn mímọ̀ jẹ́ ọ̀ràn iyè tàbí ikú nínú Ọ̀rọ̀ Ọ̀lórún. Pọ̀lù kọ̀ sílẹ̀ nínú 2 Tẹ̀salonika orí kejì pé àwọn tí kò nífẹ́ ọ̀títọ̀, tí wọn sì lẹ́yìn náà gba ìtanránkálẹ̀ agbára; ẹ̀ bẹ̀ nítorí wọn yàn láti kọ̀ ihìn-iṣẹ̀ tí Pọ̀lù tọ̀ka sí nínú ẹ̀sẹ̀ náà. Ẹ̀sẹ̀ náà ṣàfihàn ibáṣepọ̀ Róòmù aláinígbàgbọ̀ pẹ̀lú Róòmù papal, èyí tí ó sì tún jẹ́ ibáṣepọ̀ Pergamos àti Tiatira, tí ó sì tún jẹ́ ibáṣepọ̀ irin àti amò, pẹ̀lú ibáṣepọ̀ ejò náà pẹ̀lú ipò papacy. Idide Róòmù papal tí Tiatira dúró fún àti iṣubú Róòmù aláinígbàgbọ̀ gégé bí Pergamos ẹ̀ ọ̀jù fún jẹ́ ọ̀títọ̀ kan tí àwọn tí ǹ gba ìtanránkálẹ̀ agbára kórííra.

Nínú ìtàn àwọn Millerite, àríyànjiyàn láàárín àwọn Millerite àti àwọn Protestant tí ó wọ̀ inú àtẹ̀ àwòrán aṣáájú-òná 1843 jẹ́ nípa agbára ìtàn wo ni a ọ̀jù rẹ̀ gégé bí “àwọn olùjà níní àwọn èniyàn rẹ̀” nínú ẹ̀sẹ̀ kẹ̀rìnlá tí Dáníẹ̀lì mọ̀kànlá. Ẹ̀ àwọn olùjà náà ni idide Romu abòrìṣà, gégé bí àwọn Millerite tí jiyàn, tàbí ẹ̀ iṣubú àwọn Seleucids ni, gégé bí àwọn Protestant tí ọ̀?

“Gbogbo orílẹ̀-èdè tí ó tí wọ̀ pápá iṣe ni a tí yònda fún láti gba ipò rẹ̀ lórí ayé, kí a lè rí bóyá yóò mú ètẹ̀ ‘Alábojútọ̀ àti Ènì Mímọ̀’ ẹ̀. Àṣọ̀tẹ̀lẹ̀ tí tópasẹ̀ idide àti iṣubú àwọn ijọba nílá ayé—Bábilónì, Médo-Pérsia, Gíríìsì, àti Róòmù. Pẹ̀lú ọ̀kọ̀ọ̀kan wọn, gégé bí ó tí rí pẹ̀lú àwọn orílẹ̀-èdè tí kò lágbára tó bẹ̀, ìtàn t́n ara rẹ̀ ẹ̀. Ọ̀kọ̀ọ̀kan ní àkókò idánwò tirẹ̀, ọ̀kọ̀ọ̀kan ṣubú; ògò rẹ̀ rọ̀, agbára rẹ̀ kúrò, a sì fí ipò rẹ̀ fún òmíràn...”

“Láti inú idide àti iṣubú àwọn orílẹ̀-èdè gégé bí a tí ẹ̀ é dí mímọ̀ nínú àwọn ojú-iwé Ìwé Mímọ̀ Mímọ̀, wọn nílò láti kọ̀ bí ògò lasán tí ọ̀dẹ̀ àti tí ayé ẹ̀ jẹ́ aláilówóye. Bábilónì, pẹ̀lú gbogbo agbára rẹ̀ àti ọ̀lá nílá rẹ̀, irú èyí tí ayé wá kò t́n t́n rí láti ìgbà náà wá,—agbára àti ọ̀lá nílá tí ó dà bí ohun tí ó dúró ṣinṣin tí yóò sì pé títí lác ní ojú àwọn èniyàn ìgbà náà,—báwo ni ó ẹ̀ parun

pátápátá! Gégé bí ‘òdòdó koríko’ ni ó sègbé. Báyií ni ohun gbogbo tí kò ní Ọlórún gégé bí ipílẹ̀ rẹ̀ ẹ̀ ní sègbé. Kíkì ohun tí a so mó ètè Rẹ̀ tí ó sì ní fi iwà Rẹ̀ hàn ni ó lè dúró. Àwọn ilà Rẹ̀ nikan ni àwọn ohun tí ó dúró ẹ̀sin tí ayé wa mó.” Education, 177, 184.

Ìtàn Bíbélì ni iran náà tí Sólómónì so pé bí ó bá ẹ̀ àìní, iparun ni yóò wà. Àwọn Millerite mó, wọn sì kẹ́de ọ́dún ọ́gọ́rún-ún kan àti àádọ́ta tí a ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ rẹ̀ gégé bí “osù márùn-ún” nínú Ìfihàn orí kẹ̀sàn-án, ẹ̀sẹ̀ karùn-ún àti ẹ̀sẹ̀ kẹ̀wàá, sùgbọ́n wọn kò walẹ̀ jinlẹ̀ sínú itàn tí a ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ nínú Ìfihàn orí kẹ̀sàn-án. Wọn tọ́ka sí osù márùn-ún ti ẹ̀sẹ̀ kẹ̀wàá ní ọ̀nà tí ó péye, sùgbọ́n ó hàn gbangba pé wọn rò pé nítorí pé ẹ̀sẹ̀ karùn-ún àti ẹ̀sẹ̀ kẹ̀wàá ní ọ̀rọ̀ náà “osù márùn-ún” méjèjì, ó kàn jẹ́ itenunmọ́ lórí àsoṣetẹ̀lẹ̀ iyà tí a ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ nínú ẹ̀sẹ̀ méjèjì. Ní báyií, a lè fi hàn ní rọ̀rùn pé nígbà tí ẹ̀sẹ̀ karùn-ún bá ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ “osù márùn-ún,” ó ní ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ ọ́dún ọ́gọ́rún-ún kan àti àádọ́ta tí ó bèrẹ̀ ní ikú Mohammed ní ọ́dún 632, tí ó sì parí ní ọ́dún 782 pẹ̀lú itijú tí a fi dé lórí Empress Irene ti ijoba Byzantine, tabí ijoba Romu ilà oòrùn.

Àwọn aṣáájú-ọ̀nà náà tọ́ ní ilò wọn ti ẹ̀sẹ̀ kẹ̀wàá gégé bí ogun Nicomedia ní ojọ́ keje, osù Keje, ọ́dún 1299 gégé bí ibèrẹ̀ ọ́gọ́rún-ún àti àádọ́ta ọ́dún tí ó parí pẹ̀lú itenilórúkọ́ ti Constantine ikeyin láti joba ní Constantinople ní ojọ́ keje, osù Keje, ọ́dún 1449. Ilà lórí ilà, àkókò ọ́gọ́rún-ún àti àádọ́ta ọ́dún kan ní fi Islam agbáyé hàn, gégé bí a ti sojú rẹ̀ nínú Islam ibànújẹ̀ àkókò ti Arabia àti Islam ibànújẹ̀ kejì ti Turkey. Islam tí ó tẹ̀ ọ̀ba-ọ̀ba àti ayaba-ọ̀ba lórùn pọ̀ jọ ní fi Islam agbáyé hàn gégé bí ẹ̀sẹ̀gun lórí ijoba kan tí ó ní obìnrin kan nínú, tí Irene sojú fún, àti ọ̀kúnrin kan tí Constantine ikeyin sojú fún.

Nínú ọ́gọ́rún-ún ọ́dún kan àti àádọ́ta tí ó parí pẹ̀lú itijú Irene, Íslámù ti Arabia gba àkóso agbègbè tabí ilẹ̀-ọ̀ba Byzantium, ó sì fi Irene sí ipò itijú bèrẹ̀ gégé tí a fi ipa mú un san owó orí fún ọ́dún mọ́ta, pẹ̀lú àwọn fifipá-gba míràn. Nígbà tí itijú Constantine ikeyin ṣeṣe, ó samisi ibèrẹ̀ àkókò ọ́dún mọ́rin kan tí ó parí pẹ̀lú idótí ilú àti iṣubú olú-ilú Romu ilà-oòrùn. Nínú ọ̀ràn méjèjì, Íslámù ni, Íslámù Arabia fún Irene àti Íslámù Tókì fún Constantine ikeyin. Ní àwọn ojọ́ ikeyin, Íslámù agbáyé gégé bí a ti sojú rẹ̀ nípasẹ̀ ẹ̀lẹ̀rìí méjì ti Íslámù Arabia àti Íslámù Tókì tí a gbé kalẹ̀ nínú ibànújẹ̀ àkókò àti ikejì; yóò kókó gba ilẹ̀ náà, lẹ́yin náà sì ni olú-ilú náà. Èka ọ̀ṣẹ̀lú ti ojọ́ ikeyin tí Constantine ti Romu ilà-oòrùn dúró fún ni a so ní ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ pọ̀ mó ẹ̀ka ẹ̀sin ti ojọ́ ikeyin tí Irene ti Romu ilà-oòrùn dúró fún. Mo lo ọ̀rọ̀ náà, ẹ̀ka ọ̀ṣẹ̀lú àti ẹ̀sin, láti fi hàn pé ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ ère ẹ̀ranko náà kókó farahàn ní Orílẹ̀-Èdè Amẹ́ríkà, lẹ́yin náà sì ní ayé. Ère ẹ̀ranko náà ni igbáyàwó ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ ti Constantine àti Irene, àwọn tí a tẹ̀wọ́ gba sí itijú méjèjì nípa pípadánù ilẹ̀ wọn àti olú-ilú wọn fún Íslámù.

A mó igbáyàwó wọn nípa ìmú bá àwọn itàn méjèjì mu, a sì ti fi í ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ nípasẹ̀ igbáyàwó tó wà lááárín Constantia àti Licinius ní ọ́dún 313 nígbà tí a fi Ofin Milan sílẹ̀, tí ijo ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ ti Smyrna sì parí, tí ijo ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ ti Pergamos sì bèrẹ̀. Àwọn tí Pọ̀lù ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀ wọn gégé bí àwọn tí ní gba itanràn alágbára kọ́ láti rí ikilẹ̀ Pọ̀lù, èyí tí ó ní iyapa kúrò nínú òtítọ́, kí ènìyàn ẹ̀sẹ̀ tó di fifi hàn. Iyapa kúrò nínú òtítọ́ náà ṣeṣe nínú itàn Pergamos, a sì fi ènìyàn ẹ̀sẹ̀ náà hàn ní ọ́dún 538, nígbà náà ni ijo Thyatira bèrẹ̀.

È má jẹ́ kí ẹ̀nikẹ́ni tan yín jẹ́ ní ọ̀nà kankan: nítorí ojọ́ náà kì yóò dé, bí kò ẹ̀ pé iyapa ńlá náà kókó dé, kí a sì fi ọ̀kúnrin ẹ̀sẹ̀ náà hàn, ọ̀mọ́ iparun; ẹ̀ni tí ó tako, tí ó sì gbé ara rẹ̀ ga ju gbogbo

ohun tí a n pè ní Ọlórún lọ, tàbí tí a n bọ; tó bẹ̀ẹ̀ gẹ́gẹ́ tí ọ̀n gẹ́gẹ́ bí Ọlórún jókòó nínú tẹ̀npílì Ọlórún, ní fífí ara rẹ̀ hàn pé ọ̀n ni Ọlórún. 2 Thessalonians 2:3, 4.

Ìtàn Róòmù ilà-oòrùn pèsè ẹlẹ́rìí méjì sí ọ̀títọ̀ àsọtẹ́lẹ̀ tí a tún sàfihàn nínú àjọṣe ààmì tó wà láàárín Róòmù ilà-oòrùn àti Róòmù iwọ̀-oòrùn. Nínú àjọṣe yẹn, Róòmù iwọ̀-oòrùn ni ijo, Róòmù ilà-oòrùn sì ni ipínlẹ̀. Róòmù jẹ̀ àpapọ̀ ijo àti ipínlẹ̀ gẹ́gẹ́ bí a ti sàpẹ̀rẹ̀ rẹ̀ gẹ́gẹ́ bí irin àti amọ̀ nínú Danieli orí kejì.

Ìdí kan tí a fi lẹ̀ rí i ní idánílójú pé ní àwọn ojọ̀ ikeyìn, Ìslámù káàkiri ayé yóò dide sí agbára kan tí a sàpẹ̀rẹ̀ gẹ́gẹ́ bí àpapọ̀ ijo àti ipínlẹ̀, nípa gbígba ilẹ̀ rẹ̀ àti olú-ilú rẹ̀, ni a n fi múlẹ̀ nípasẹ̀ ẹlẹ́rìí méjì miíràn láti inú itàn mímọ̀ ti Ìfihàn orí kẹ̀sàn-án. Osman sẹ́gun ilẹ̀ Nicomedia ní ojọ̀ 27 Oṣù Keje, ọ̀dún 1299, lẹ́yìn nàà ó sì sẹ́gun ilẹ̀ Nicaea ní ọ̀dún méjì lẹ́yìn nàà, ní 1301. Ọmọ̀ rẹ̀ sẹ́gun ilú olú-ilú Nicaea ní 1331, ọmọ̀ kan nàà sì sẹ́gun ilú olú-ilú Nicomedia nínú idóti ọ̀dún mẹ́rin tí ó parí ní 1337. Àwọn aṣáájú-ọ̀nà samisi ojọ̀ 27 Oṣù Keje, 1299 pẹ̀lú Osman, sùgbọ̀n wọn kò wo ogun tí ó tẹ̀ lẹ̀ e rí, iye ogun Nicaea, gẹ́gẹ́ bí igbésẹ̀ ikeyi nínú itàn sí idásílẹ̀ Ìjọba Ottoman. Ojọ̀ 27 Oṣù Keje, 1299 ni igbésẹ̀ àkókó lára ọ̀pọ̀ igbésẹ̀ láti dé ọ̀fin Ojọ̀ Àikú. Àwọn igbésẹ̀ méjì àkókó ti Ìslámù Tòkì fi ibẹ̀rẹ̀ àsọtẹ́lẹ̀ kan hàn tí ó parí ní 1449, lẹ́yìn nàà tún parí ní 1840, lẹ́yìn nàà tún parí ní 9/11, àti lẹ́yìn nàà tún parí ní ojọ̀ 31 Oṣù Kejìlá, 2023.

Igbésẹ̀ àkókó nínú àwọn igbésẹ̀ méjèjì wònyí kò ṣe ààmì ibẹ̀rẹ̀ ogórùn-ún ọ̀dún mḗẹ́ẹ́dógún nikan, sùgbọ̀n ó tún ṣe ààmì ibẹ̀rẹ̀ ọ̀dún mētàdínlógójì. Ó bẹ̀rẹ̀ pẹ̀lú bí Osman ṣe gba agbègbè Nicomedia, ó sì parí ní ọ̀dún mētàdínlógójì lẹ́yìn nàà nígbà tí ọmọ̀ Osman gba ilú olú-ilú Nicomedia ní ọ̀pin idóti ọ̀lọ̀dún mẹ́rin kan ní ọ̀dún 1337. Nọmbà mētàdínlógójì dúró fún “jì dide,” igbésẹ̀ àkókó tí Osman fi gba agbègbè nàà sì ṣe ààmì jì dide Ìsúlámù Tòkì. Nínú igbésẹ̀ àkókó yẹn ti ọ̀dún mētàdínlógójì, idóti “ọ̀dún mẹ́rin” kan ṣe ààmì iparí. Ní igbésẹ̀ ikeyi ti ogórùn-ún ọ̀dún mḗẹ́ẹ́dógún, a fi itẹ̀nilọ̀rùn nàà ránsẹ̀, ọ̀dún mẹ́rin lẹ́yìn nàà, ní 1453, ni a sì gba olú-ilú Ìlẹ̀ Oòrùn Róòmù.

Bóyá àwọn Tòkì Ottoman ni ní ọ̀dún 1453, tàbí ọmọ̀ Osman tí ó gba Nicomedia ní 1337 pẹ̀lú Nicaea ní 1331, nínú gbogbo àpẹ̀rẹ̀ mētẹ̀tẹ̀ta nàà, olú-ilú kọ̀ọ̀kan ti ti ṣiṣẹ́ ní àkókò kan nínú itàn gẹ́gẹ́ bí olú-ilú Romu ilà-oòrùn. Gbogbo ilà mētẹ̀tẹ̀ta nàà n tọ́ka sí iṣẹ́gun lórí Romu ilà-oòrùn. Kọ̀ọ̀kan nínú àwọn ilà mētẹ̀tẹ̀ta wònyí n fi hàn pé Islam sẹ́gun ilẹ̀-ìjọba Romu ilà-oòrùn kọ̀kọ̀, lẹ́yìn nàà sì sẹ́gun olú-ilú rẹ̀. Orúkọ̀ gbogbo olú-ilú mētẹ̀tẹ̀ta nàà jẹ̀ kan nàà pẹ̀lú orúkọ̀ ilẹ̀-ìjọba nàà. Kọ̀ọ̀kan nínú àwọn ilà mētẹ̀tẹ̀ta nàà ní àwọn ènìyàn itàn pàtó tí wọn jẹ̀ alpha àti omega. Bí wọn ṣe n sàfihàn ibáṣepọ̀ ijo àti ìjọba pẹ̀lú itijú tí Islam fi kàn ọba àti ayaba, itijú àsọtẹ́lẹ̀ nàà so àwọn ilà wọn pọ̀ mọ̀ Romu iwọ̀-oòrùn, èyí tí Constantine Nlá nàà tún ti fi sínú itijú nígbà tí ó yan Constantinople ju ilú Romu lọ ní 330. Itijú ikeyi Romu iwọ̀-oòrùn dé ní 476 pẹ̀lú ọba ikeyi rẹ̀, ó sì n bá a lọ láti ọ̀hún ní isọkalẹ̀ kánkán.

Róòmù iwọ̀-oòrùn ní ibáṣepọ̀ pẹ̀lú Róòmù ilà-oòrùn jẹ̀ ijo; ilà-oòrùn sì jẹ̀ ipínlẹ̀. Itésíwájú itijú ní ibẹ̀rẹ̀ ní ọ̀dún 330, lẹ́yìn nàà itijú ní 476, lẹ́yìn nàà ní 782, lẹ́yìn nàà sì tún wáyé ní 1449. Ìlẹ̀ itijú kan tí ó bẹ̀rẹ̀ pẹ̀lú pínpin ìjọba kan, tí itijú isonú ọba-ọba, àti nítorí nàà isàkóso-ọba nàà, tẹ̀lẹ̀ e ní 476, kí ó tó tún tẹ̀lẹ̀ e pé Ìslámù mú itijú wá kọ̀kọ̀ sí agbègbè ilà-oòrùn ní 782, lẹ́yìn nàà sí olú ilú ilà-oòrùn ní 1453.

Ísílámù nínú àsọtẹ̀lẹ̀ Bíbẹ̀lì mú ilà Romu ilà-oòrùn àti ilà-iwọ̀-oòrùn wá sí ìmọ̀lẹ̀, àti pé ìmọ̀lẹ̀ tí Ísílámù n mú jáde lóníí bá a mu pẹ̀lú ìmọ̀lẹ̀ ipilẹ̀ tí Ísílámù jẹ̀ fún àwọn aṣáájú Millerite, sùgbón ó ju ú lọ jìnnà gan-an. Àkókò idánwò tí ó bèrẹ̀ ní ọdún 2024 pẹ̀lú ẹ̀ni tí wọn jẹ̀ “olè àwọn èniyàn rẹ̀ tí n fí iran náà múlẹ̀” ní alpha tí àkókò idánwò náà, àti nísinsinyí ní ọ̀pín àkókò idánwò náà ìmọ̀lẹ̀ láti inú kókó-ọ̀rọ̀ Ísílámù nínú Ìfihàn orí kẹ̀sàn-án fí àwọn ẹ̀lẹ̀rìí kún un nípa Romu ilà-iwọ̀-oòrùn àti ilà-oòrùn tí a kò tìi ẹ̀ ẹ̀yẹ̀wò wọn rí títí di àwọn ojọ̀ ikẹ̀yìn wònyí.

Àwọn ilà àsọtẹ̀lẹ̀ tí Islam tí a ṣàpẹ̀rẹ̀ nínú orí kẹ̀sàn-án sí kọ̀kànlá mú àwọn ilà itàn tí ó wà nínú ẹ̀sẹ̀ mẹ̀wàá sí mẹ̀rindínlógún tí Daniẹ̀lì kọ̀kànlá jọ, nípa pípèsè àwọn ẹ̀rì tí n so pọ̀ mó àwọn ilà tí a tí n jíròrò tẹ̀lẹ̀ nínú àwọn àpílẹ̀kọ̀ wònyí. Sùgbón nínú àpẹ̀júwe àsọtẹ̀lẹ̀ tí idide Islam ni idide ìṣisẹ̀ àwọn Millerite àti ìṣisẹ̀ egbẹ̀rún mẹ̀rindínlógórin [144,000] pẹ̀lú. Àkókò ọdún mẹ̀rin méjì tí a fí múlẹ̀ gbọngàn láárin, tí ó sì jẹ̀ apá kan nínú àwọn àsọtẹ̀lẹ̀ àkókò tí Ìfihàn kẹ̀sàn-án, n jẹ̀rìí sí ọdún mẹ̀rin láti 1840 títí dé 1844. Ní 1844, àkókò àsọtẹ̀lẹ̀ kò sí mó, nítorí náà a túmọ̀ àkókò àpẹ̀rẹ̀ ọdún mẹ̀rin náà nípasẹ̀ àwọn àbùdà àsọtẹ̀lẹ̀ rẹ̀, kí í ẹ̀ àkókò. Àkókò ọdún mẹ̀rin àkókó fí hàn pé Islam ẹ̀gun Nicomedia, olú-ilú ilà-oòrùn Róòmù àtijọ̀, ní 1337, ọdún mètàdínlọgbọn lẹ̀yìn tí bàbá rẹ̀ ẹ̀gun agbẹ̀gbẹ̀ náà. Àwọn ọdún mẹ̀rin kejì fí itẹ̀nìlẹ̀yà àwọn alá́kóso ẹ̀sẹ̀lú àti ẹ̀sìn tí àwọn Róòmù ilà-oòrùn hàn ní 1449, èyí tí Islam mú wá; àwọn ọdún mẹ̀rin kẹ́ta sì fí ìfihàn ológo tí agbára Ọ̀lórún hàn nígbà tí àngẹ̀lì tí ó fí ọ̀go rẹ̀ tan ayé mọ̀lẹ̀ sọkalẹ̀ ní August 11, 1840.

Itàn àwọn Millerite nípa àngẹ̀lì kìní àti kejì bá itàn àngẹ̀lì kẹ́ta mu ní àkókò ididì àwọn egbẹ̀rún kan ó lé mẹ̀rinlélógójì. Iṣẹ̀ ididì ikẹ̀yìn náà ni pípa ẹ̀sẹ̀ rẹ̀, ó jẹ̀ ẹ̀sọkan Ìwà-Ọ̀lórún pẹ̀lú ẹ̀dà èniyàn, ó sì n ẹ̀lẹ̀ ní àkókò ogun kan tí Islam n mú wá.

Ó sì la kòtò àinísàlẹ̀; ẹ́ẹ̀fín sì jáde láti inú kòtò náà, bí ẹ́ẹ̀fín iná idáná nílá; oòrùn àti afẹ́fẹ̀ sì sọ̀kùnkùn nítorí ẹ́ẹ̀fín kòtò náà. Àwọn esù sì jáde láti inú ẹ́ẹ̀fín náà wá sórí ilẹ̀ ayé: a sì fí agbára fún wọn, gégé bí àkẹ̀kẹ̀ ilẹ̀ ayé tí ní agbára. A sì pàṣẹ̀ fún wọn pé kí wọn má ẹ̀ pa koríko ilẹ̀ ayé lára, tàbí ohunkóhun tí ó tútù, tàbí igi kankan; bí kò ẹ̀ àwọn èniyàn wònyí nikan tí kò ní èdidi Ọ̀lórún ní iwájú orí wọn. Ìfihàn 9:2–4.

Ìmúṣẹ̀ pípé tí gbogbo àsọtẹ̀lẹ̀ wà ní àwọn ojọ̀ ikẹ̀yìn, nítorí náà apá yìí n fí ididì àwọn egbẹ̀rún mẹ̀rinlélógójì hàn. Àsọtẹ̀lẹ̀ nípa Íslámù nínú Ìfihàn orí kẹ̀sàn-án pèsè kọ̀kọ̀rọ̀ itàn láti mú àpẹ̀júwe tí ó péye jùlọ̀ tí agbára tí n fí iran náà dúró pọ̀ wá sínú itàn tí ó parí ní August 11, 1840, nígbà tí a dá Íslámù dúró. Láti igbà náà ni ẹ̀rì Ìfihàn orí kẹ̀sàn-án tí lọ síwájú wọ̀ orí kẹ̀wàá àti sí itàn àngẹ̀lì àkókó àti ẹ̀lẹ̀kejì. Lẹ̀yìn náà nínú orí kọ̀kànlá, ègbé kẹ́ta dé lójìjì ní ọ̀fín Ọ̀jọ̀-ìsinmi, èyí tí ó jẹ̀ àsikò tí igbe nílá tí àngẹ̀lì kẹ́ta bèrẹ̀. Orí kẹ̀sàn-án ni kọ̀kọ̀rọ̀ Íslámù nínú títòlẹ̀sẹ̀sẹ̀ idide àti ẹ̀subú àwọn ijọba gégé bí a tí gbé kalẹ̀ nínú Dániẹ̀lì àti Ìfihàn. Orí kẹ̀wàá àti kọ̀kànlá n fí ẹ̀rìrì àwọn wúndiá ọ̀lọgbọn egbẹ̀rún mẹ̀rinlélógójì hàn. Orí kẹ̀sàn-án n fí ààmì tí ó fí iran ọ̀de múlẹ̀ hàn, orí kẹ̀wàá àti kọ̀kànlá sì n fí iran inú tí ó ní í ẹ̀ pẹ̀lú títẹ̀lẹ̀ Ọ̀dọ̀-Àgùntàn sínú Ibi Mímọ̀ Jùlọ̀ hàn.

Ìfihàn orí kẹ̀wàá sì sílẹ̀ pẹ̀lú Kristi gégé bí angẹ̀lì alágbára tí ó sọkalẹ̀ pẹ̀lú iwé kékeré tí ó sí sílẹ̀. Ẹ̀sẹ̀lẹ̀ náà ẹ̀ ní August 11, 1840 ní iparí àsọtẹ̀lẹ̀ Ìfihàn orí kẹ̀sàn-án tí ó tọ́ka sí ọdún egbẹ́ta àti mọ̀kàndínlógórin àti ojọ̀ mẹ́ẹ̀dógún. Ìfihàn orí kẹ̀wàá Ẹ̀fihàn itàn tí ó tẹ̀ síwájú títí igbà tí irántí náà fí di kíkòrò nínú ikùn Johanu ní October 22, 1844. Ọdún mẹ̀rin náà láti 1840 sí 1844 bèrẹ̀ pẹ̀lú didé angẹ̀lì àkókó, wọn sì parí pẹ̀lú didé angẹ̀lì kẹ́ta. Àwọn ọdún mẹ̀rin náà tí ó tẹ̀lẹ̀ imúṣẹ̀ August

11, 1840 ni a şàpẹ̀ẹ̀rẹ̀ wọn nípasẹ̀ ọdún mẹ́rin láti July 27, 1449 títi dé 1453 ní ibẹ̀rẹ̀ ọdún ẹgbẹ̀ta àti mọ̀kándínlógórin àti ọjó mọ́ẹ́ẹ́dógún. Mejeeji àwọn àkókò ọdún mẹ́rin wọnyí bára mu pẹ̀lú ọdún mẹ́rin idóti Nicomedia láti 1333 títi dé 1337. Ní ti àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ àsàmi, Islam sẹ́gun Róòmù ilà-oòrùn lẹ́mẹ́ta. Àkókó ni ní idóti Nicaea ní 1331, lẹ́yin nàà idóti ọdún mẹ́rin ti Nicomedia ní 1337, lẹ́yin nàà sì ni idóti Constantinople ní 1453.

Diocletian fi òfin pín Romu sí ilà-oòrùn àti iwọ̀-oòrùn ní ọdún 393, Konstantine sì fi àsọtẹ̀lẹ̀ pín Romu sí ilà-oòrùn àti iwọ̀-oòrùn ní ọdún 330. Ní ọdún 395, lóri ikú Emperor Theodosius I, a pín ijọba nàà ní ilàna àtíjọ àti pẹ̀ títi, bí ó ti fi ilà-oòrùn àti iwọ̀-oòrùn sílẹ̀ gẹ́gẹ̀ bí ogún fún àwọn ọ̀mọ̀kùnrin rẹ̀ méjèjì. Ijọ Kátólíkì pín sí ilà-oòrùn àti iwọ̀-oòrùn ní ọdún 1054 nínú “iyapa nílá” nàà. Ípín nàà şẹ̀lẹ̀ diẹ̀diẹ̀ gẹ́gẹ̀ bí iparun tí ó tẹ̀ lé e şe rí. Ípín nàà sì wà títi di òní gan-an. Lááárín àádọ́ta ọdún láti ọjó nàà, ijọ iwọ̀-oòrùn ní Romu bẹ̀rẹ̀ ní ibikíbi àkókò ogún ọdún méjilélógórin ti ogun igbàgbọ̀ sí Islam. Romu iwọ̀-oòrùn şubú nígbà tí ó pàdánù emperor rẹ̀ ikeyin ní ọdún 476. Romu ilà-oòrùn şubú ní ọdún 1453. Romu ti Pápá şubú ní ọdún 1798. Romu keferi pín sí ilà-oòrùn àti iwọ̀-oòrùn ní ọdún 393, 330 àti 395. Romu ti Pápá pín sí ilà-oòrùn àti iwọ̀-oòrùn ní ọdún 1054. Sister White tọ́ka sí idide àti işubú àwọn ijọba gẹ́gẹ̀ bí ibi itọ́kasí pàtàkì kan nínú ikẹ̀kọ̀ Ọ̀rọ̀ Ọ̀lọ̀run.

Àwọn ijọba tí a mú wá sí imọ̀lẹ̀ itàn láti inú orí ọ̀şà̀n-án Ìfihàn mú agbára bá àríyànjíyàn nàà pé Róòmù ni ó fi iran nàà múlẹ̀. Ìsọpọ̀ wòlì lááárín Ìsílámù àti ẹgbẹ̀rún kan ó lé mẹ́rinlélógójì jẹ̀ ẹ́rì sí ihinrere igbe ọ̀gànjọ̀, èyí tí a fi àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ hàn nígbà tí Kristi gùn kẹ̀tẹ̀kẹ̀tẹ̀ wọ̀ Jerúsálẹ̀mù, ni a şojú fún nípasẹ̀ àsọtẹ̀lẹ̀ àkókò kan tí ó bẹ̀rẹ̀ ní àkókò ibànujẹ̀ àkókò, tí ó tẹ̀síwájú nínú apa kejì àsọtẹ̀lẹ̀ nàà nínú ibànujẹ̀ kejì, tí ó sì dé imúşẹ̀ rẹ̀ nínú itàn ọdún mẹ́rin níbi tí işísẹ̀ Millerite ti áńgẹ̀lì àkókò àti kejì ti bẹ̀rẹ̀ pẹ̀lú imúşẹ̀ àsọtẹ̀lẹ̀ nàà gan-an. Àsọtẹ̀lẹ̀ nàà bẹ̀rẹ̀ pẹ̀lú ààmì “ọdún méjìdínlógbon àti méjì” (1299 àti 1301) tí ó samisi idide Ìsílámù, ó sì parí pẹ̀lú ààmì “ọdún méjìdínlógbon àti méjì” (1838 àti 1840) tí ó samisi idide àwọn Millerite.

Ní ọdún 1844, ní iparí àkókò ọdún mẹ́rin ti àwọn Míléráítì tí a ti şàpẹ̀ẹ̀rẹ̀ rẹ̀ nípasẹ̀ idótìtì láti 1333 títi dé 1337, àti láti 1449 títi dé idótìtì ọdún 1453, kò yẹ́ kí a tún máa lo àkókò àsọtẹ̀lẹ̀ mọ̀. Igbéga àsíá ẹgbẹ̀rún mẹ́rinlélógórin [144,000] ní isopọ̀ tààrà pẹ̀lú àsọtẹ̀lẹ̀ nàà nínú èyí tí a gbé Islam ga.

Juda, iwọ̀ ni àwọn arákùnrin rẹ̀ yóò máa yìn; ọwọ̀ rẹ̀ yóò wà lóri ọ̀rùn àwọn ọ̀tá rẹ̀; àwọn ọ̀mọ̀ baba rẹ̀ yóò foríbalẹ̀ níwájú rẹ̀. Juda jẹ̀ ọ̀mọ̀ kinniún: láti ibi ẹ̀ran ijẹ̀, ọ̀mọ̀ mi, iwọ̀ ti gòkẹ̀ wá: ó tẹ̀ ara rẹ̀ sílẹ̀, ó dábùú bí kinniún, àti bí kinniún agbà; ta ni yóò jí i dide? Ọ̀pá ọ̀ba kí yóò kúró lódò Juda, bẹ̀e ni aşòfin kí yóò kúró lááárín eşẹ̀ rẹ̀, títi Şilo yóò fi dé; àti sódò rẹ̀ ni ikójopọ̀ àwọn èniyàn yóò wà. Tí ó fi ọ̀mọ̀ kẹ̀tẹ̀kẹ̀tẹ̀ rẹ̀ so mó àjàrà, àti ọ̀mọ̀ kékeré kẹ̀tẹ̀kẹ̀tẹ̀ abo rẹ̀ mó àjàrà àyànfẹ̀; ó fi wáinì fọ̀ aşo rẹ̀, àti èjẹ̀ àjàrà fọ̀ ibora rẹ̀: Ojú rẹ̀ yóò pupa nítorí wáinì, eyín rẹ̀ yóò sì funfun nítorí wàrà. Jẹ́nẹ́sìsì 49:8–12.

Ẹgbẹ̀rún kan àti mẹ́rinlélógójì nàà n fi iwà Kristi hàn ní pípẹ̀, Kristi sì jẹ̀, lááárín àwọn àfihàn àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ miiran, “àjàrà àyànfẹ̀.” A sì n dá Ismaeli mò gẹ́gẹ̀ bí èniyàn “ẹ̀lẹ́gan” nínú Genesìsì 16:12.

Yóò sì jẹ̀ èniyàn igbó; ọwọ̀ rẹ̀ yóò sì dojúko gbogbo èniyàn, ọwọ̀ gbogbo èniyàn yóò sì dojúko òun; yóò sì máa gbé níwájú gbogbo àwọn arákùnrin rẹ̀.

Ọrọ tí a túmò sí “eranko igbó” ni kétékété Arabia ti igbó. Àwọn aṣojú Kristi ní àwọn ojó ikẹyìn ń gùn lórí iránsẹ́ kétékété Arabia ti igbó, kétékété tí Kristi gùn wọ Jerusalemu, kétékété tí ó pariwo sòrò ní ikẹyìn lẹyìn tí Balaamu lù ú ní igbà kẹta. Íránísẹ́ tí ó fún ihínrere angeli àkókò ní agbára ní 1840 kò rí àṣotẹlẹ̀ ọdún ọgọrùn-ún-dín-láàádọrùn-ún kan tí ó ẹ̀ pàtàkì tí ó sì yẹ ní itàn àṣotẹlẹ̀ gan-an níbi tí iránsẹ́ tí ó fún ọ̀ṣipopada náà ní agbára wà. Wọn kò rí àkókò ọdún mẹrin méjì nínú àṣotẹlẹ̀ àkókò kan náà náà tí ó Ẹ̀pẹ̀pẹ̀ itàn láti 1840 títí dé 1844. Kinniún ẹ̀yà Juda ń sí imọlẹ̀ jade báyii láti inú “àwọn ọ̀nà àtíjọ” tí a kò tii rí rí tẹ̀lẹ̀, ó sì jẹ imọlẹ̀ tí ó bá imọlẹ̀ náà mu tí ó ti ń sí sílẹ̀ láti ojó 31, Oṣù Kejilá, 2023. Ó mú gbogbo iyémẹ̀jì kúrò lórí bóyá Islam ni ó kọlu Nashville. Imọlẹ̀ náà ń tan àfihàn àmì Romu, bẹ̀ẹ̀ sì ni ó di ọ̀rọ̀ omega sí ijámbá alpha ní 2024 nípa àwọn ọ̀lọ̀ṣà èniyàn ẹ̀, ó sì tún jẹ àmì omega ti àríyànjíyàn lórí àmì kan náà gan-an nínú itàn àwọn Millerite. Ó fi hàn pé Islam ti àwọn àṣotẹlẹ̀ àkókò Ifihàn orí kẹsàn-án ni iránsẹ́ ọ̀de ní àkókò itàn inú ti àkókò ididi àwọn ẹgbẹ̀rún ọgọrùn-ún kan lé mẹrinlélógójì. A ti ń kọni ní ọ̀títọ̀ yìi fún igbà diẹ̀ báyii, sùgbọ̀n a lè fi í hàn báyii lórí ilà kan tí ó bẹ̀rẹ̀ ní Ifihàn orí kẹsàn-án tí ó sì parí ní Ifihàn orí kọkànlá. Àkókò ọdún mẹrin kẹta tí ó so mó àṣotẹlẹ̀ àkókò Islam tí ó ẹ̀ ní láti 1840 títí dé 1844 ń Ẹ̀pẹ̀pẹ̀ àkókò ididi àwọn ẹgbẹ̀rún ọgọrùn-ún kan lé mẹrinlélógójì. Nípasẹ̀ ọ̀ṣẹ̀lẹ̀ iwariri ilẹ̀ ńlá ti Ifihàn orí kọkànlá, a gbé àwọn ẹgbẹ̀rún ọgọrùn-ún kan lé mẹrinlélógójì sókè gégé bí àsiá.

Nínú Ìwé Eṣẹ́kieli orí kẹtádínlógójì, jiji àwọn èniyàn Ọlórún dide gégé bí ọ̀mọ-ogun jẹ ilàna igbésẹ̀ méjì tí a ti fi ọ̀ṣẹ̀dá Ádámù Ẹ̀pẹ̀pẹ̀ ẹ̀ tẹ̀lẹ̀. Ní ibẹ̀rẹ̀, a mó Ádámù láti inú amọ̀; lẹyìn náà, Kristi mí ẹ̀mí iyẹ̀ sínú ẹ̀. Nínú Eṣẹ́kieli, àṣotẹlẹ̀ àkókò dá àwọn ọ̀kú ara sílẹ̀, sùgbọ̀n wọn sì jẹ ọ̀kú. Lẹyìn náà, a mí afẹ́fẹ́ mẹrin sórí àwọn ara náà, wọn sì dide gégé bí ọ̀mọ-ogun alágbára. Nónbà mètádínlógójì àti ogójì ń ọ̀jọ̀ àwọn igbésẹ̀ méjèjì wọnyí.

A ó máa tẹ̀síwájú pẹ̀lú àwọn nnkan wọnyí nínú àpilẹ̀kọ̀ tí ó tẹ̀lẹ̀.

Lẹyìn ẹ̀yí, àjọdún kan ti àwọn Júu wà; Jesu sì gòkè lọ sí Jerusalemu. Ní Jerusalemu sì ni adágún kan wà lẹgbẹ́ ẹ̀nu-ọ̀nà àguntàn, ẹ̀yí tí a ń pè ní Betesda ní èdè Heberu, tí ó ní iloro márùn-ún. Nínú àwọn wọnyí ni ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ èniyàn aláìlera dùbúlẹ̀ sí, àwọn afọ́jú, àwọn aro, àwọn tí ara wọn gbe, tí wọn ń dúró de irúkèrúdò omi. Nítorí angeli kan a máa sọkalẹ̀ sínú adágún náà ní àkókò kan, a sì máa ru omi náà sókè: ẹ̀nikẹ̀ni tí ó bá kọkọ̀ wọ inú ẹ̀ lẹyìn irúkèrúdò omi náà ni a máa mú lárada kúrò nínú àìsàn ẹ̀yíkẹ́yíi tí ó ní. Ọ̀kùnrin kan sì wà níbẹ̀, ẹ̀ni tí ó ti ní àìlera fún ọdún mètádínlógójì. Nígba tí Jesu rí í níbi tí ó dùbúlẹ̀, tí ó sì mò pé ó ti pé gan-an nínú ipò náà, ó wí fún un pé, Sẹ̀ iwọ̀ fẹ́ kí a mú ọ̀ lárada? Ọ̀kùnrin aláìlera náà dá a lóhùn pé, Olúwa, mi ò ní èniyàn, nígba tí a bá ru omi náà sókè, láti fi mí sínú adágún; sùgbọ̀n bí mo ti ń bọ̀, ẹ̀lómíràn a máa sọkalẹ̀ Ẹ̀aájú mi. Jesu wí fún un pé, Dide, gbé ibùsùn ẹ̀ sókè, kí o sì máa rìn. Lójúkan náà, a mú ọ̀kùnrin náà lárada, ó sì gbé ibùsùn ẹ̀ sókè, ó sì ń rìn: ojó náà sì ni ojó ọ̀sinmi. Johanu 5:1-9.

“Nísinsin yìi, ẹ̀ dide, mo sì wí pé, kí ẹ̀ sì kojá odò Sérédi.” A sì kojá odò Sérédi. Àkókò tí a fi rìn láti Kádẹ̀ṣi-bánéà títí a fi kojá odò Sérédi jẹ ọdún mètádínlógbọ̀n, títí gbogbo iran àwọn ọ̀kùnrin jagunjagun fi parun kúrò lááárín ibudó náà, gégé bí Olúwa ti búra fún wọn. Diutarónómì 2:13, 14.